

ARCHEOLOGISCHE EVALUATIE VAN HET BODEMARCHIEF AAN DE LIERSEWEG 18-40 TE HERENTALS

VERSLAG VAN RESULTATEN

ABO Archeologische Rapporten 386

Rapport opgemaakt door: Jelle Defrancq

Derbystraat 55
9051 Gent

maart 2017

Dossiernr. 20632.R.01

OE: 2017C48

Gent

COLOFON

Titel

Archeologische evaluatie van het bodemarchief aan de Lierseweg 18-40 te Herentals

Auteurs

Jelle Defrancq

Projectnummer

- 20632 (intern)

2017C48 (Agentschap Onroerend Erfgoed)

Plaats en Datum

Gent, maart 2017

Reeks en nummer

ABO archeologische rapporten 386

ISSN 2406-3940

RAPPORTFICHE

Template

Versies		
Versie	Datum	Status
v0	17/11/2016	Interne draft
v1	6/02/2017	Externe draft / definitieve versie
v2	17/03/2017	Definitieve versie

Projectteam	
<i>Functie</i>	<i>Naam</i>
Projectleider	Jan Coenaerts
Business Unit Manager	Tim Moerenhout
Kwaliteitscontrole	Jan Coenaerts
Director	Didier Reyns/Patrick Hambach

INHOUD

1	Inleiding (beschrijvend gedeelte)	6
1.1	Thesaurus	6
1.2	Administratieve gegevens	6
1.3	Doel van het onderzoek.....	7
1.4	Aanleiding van het onderzoek.....	7
1.5	Afbakening onderzoeksgebied	7
1.6	Onderzoeksstrategie.....	9
2	Aard van de bedreiging.....	10
2.1	Huidige situatie.....	10
2.2	Toekomstige situatie	17
3	Assessmentrapport: Landschappelijke analyse.....	19
3.1	Topografische situering	19
3.2	Bodemkundige situering.....	23
4	Assessmentrapport: archeologische voorkennis.....	28
4.1	Historische context.....	29
4.2	Inventarissen onroerend erfgoed.....	30
4.3	Cartografische bronnen.....	33
4.4	Recente landschapsveranderingen	37
5	Besluit	38
5.1	Interpretatie en datering.....	38
5.2	Inschatting potentieel tot kennisvermeerdering	39
5.3	Samenvatting voor een niet-gespecialiseerd publiek	39
5.4	Samenvatting voor een gespecialiseerd publiek	40
6	Kwaliteitscontrole en ondertekening	41
7	Bibliografie.....	42
7.1	Literaire bronnen.....	42
8	Bijlagen	43

LIJST VAN FIGUREN

Figuur 1: Luchtfoto met aanduiding van het studiegebied (rood) (Google Satellite 2017)	8
Figuur 2: GRB met aanduiding van het studiegebied (rood) (bron: Geopunt 2016).....	8
Figuur 3: Kadasterkaart met weergave van het studiegebied (rood) (bron: cadgis 2016)	9
Figuur 4: Orthofoto met weergave van bestaande toestand (bron: Google satellite 2017). Enkel de verharding van de voormalig loodsgebouwen zijn te zien.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
Figuur 5: Orthofoto (grootschalige winteropnames, kleur, 2013-2015) met weergave van het studiegebied voor de afbraak van de loodsen (rood) (bron: Geopunt 2017.	11
Figuur 6: Scan van bouwplannen textielloods, overige plannen zitten in bijlage (bron: pers. Comm. Opdrachtgever 2017)	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
Figuur 7: Grondplan (1/500) met overzicht van de geplande bouwwerken (bron: Bouwheer 2016) ..	18
Figuur 8: GRB met overzicht van de toekomstige situatie (blauw). (bron: opdrachtgever 2016; Geopunt 2017)	18
Figuur 9: Topografische kaart NGI (1:10.000), klassieke reeks met weergaven van de contouren van de geplande loods (bron: Geopunt 2017)	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
Figuur 10: Topografische kaart (1:10.000) met aanduiding van het studiegebied (Rood) (Bron: Geopunt 2016)	19
Figuur 11: DTM (1m) met aanduiding van het studiegebied (rood) en hoogteprofielen (Bron: Geopunt 2016).	20
Figuur 12: Topografische kaart uit 1939 met aanduiding van het studiegebied (rood) (bron: Cartesius 2017). Het studiegebied ligt tussen de 12 en de 14 mAW.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
Figuur 13: Hoogteprofielen (bron: Geopunt 2016)	21
Figuur 14 Hillshade (afgeleid van DTM 5m) met aanduiding van het onderzoeksgebied (rood) (bron: Geopunt 2016)	22
Figuur 15: Gedigitaliseerde bodemkaart (1:20.000) met aanduiding van het studiegebied (rood) (bron: Geopunt 2016).....	23
Figuur 16: Quartairgeologische sequentie ter hoogte van het studiegebied (type 3 ^e en type 3c) (bron: Geopunt 2016)	24
Figuur 17: Gedigitaliseerde quartairgeologische kaart (1:20.0000) met aanduiding van het studiegebied (rood) (bron: Geopunt 2016).....	24
Figuur 18: Gedigitaliseerde tertiairgeologische kaart (1:50.000) met aanduiding van het onderzoeksgebied (Geopunt 2016).....	25
Figuur 19: Bodemerosiekaart op perceelsniveau met aanduiding van het onderzoeksgebied (bron: Geopunt 2016)	26
Figuur 20: Bodemgebruikskaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (rood) (bron: Geopunt 2016).....	27
Figuur 21: Tabel met geraadpleegde bronnen.....	28
Figuur 22: Weergave van de meldingen uit de Inventaris Onroerend Erfgoed in de buurt van het studiegebied (Inventaris Onroerend Erfgoed, 2016)	30
Figuur 23: Tabel met de locatie van het bouwkundig erfgoed in de regio	30
Figuur 24: Alle CAI-meldingen binnen een straal van 1000m	31
Figuur 25: overzichtstabel CAI.....	31
Figuur 26: Ferrariskaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (bron: Geopunt 2016)	34
Figuur 27: Atlas der Buurtwegen met aanduiding van het onderzoeksgebied (bron: Geopunt 2016). 35	
Figuur 28: Vandermaelen kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (bron: Geopunt 2016)...	36
Figuur 29: Poppkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (Rood) en de huidige situatie (bron: Geopunt 2016)	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.

Figuur 30: Topografische kaart ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw (1950-1970) met weergave van het studiegebied (rood) (bron: Cartesius 2016). 37

Verslag van Resultaten

1 INLEIDING (BESCHRIJVEND GEDEELTE)

1.1 THESAURUS

Proefsleuven, Stadsomwalling, Zandpoort, middeleeuwen, plaggenbodem

1.2 ADMINISTRATIEVE GEGEVENS

Projectcode	Onroerend Erfgoed:: 2017C48
ISSN-nummer	2406-3940
Erkend Archeoloog	ABO NV
Erkenningsnummer	OE/ERK/Archeoloog/2017/00167
Naam + adres onderzoeksgebied	
- straat + nr.:	Lierseweg 28-40
- postcode :	2200
- fusiegemeente :	Herentals
- land :	België
Lambercoördinaten (EPSG:31370)	N:182167, 207599 Z: 182087, 207491
Kadaster	
- Gemeente :	Herentals
- Afdeling :	1
- Sectie :	E
- Percelen :	379Y2, 379L2, 378H8, 378B7, 378F8, 378N7, 378E8
Onderzoekstermijn	Maart 2017
Thesauri	Proefsleuven, Stadsomwalling, Zandpoort, middeleeuwen, plaggenbodem

1.3 DOEL VAN HET ONDERZOEK

Het doel van de archeologienota is nagaan in hoeverre het archeologisch archief dat potentieel aanwezig is op een terrein is bedreigd door een nakende ingreep in de bodem. Het onderzoek heeft drie objectieven. Ten eerste wordt een inschatting gemaakt van het archeologisch potentieel van de site. Daarnaast wordt nagegaan welke bewaring we kunnen verwachten van deze archeologische resten. Ten derde wordt nagegaan wat de impact van de geplande ingreep in de bodem zal zijn op deze resten.

De gegevens voor deze analyse worden gehaald uit bestaande en ontsloten landschappelijke, bouwkundige en archeologische inventarissen en kaarten in combinatie met de plannen geleverd door de opdrachtgever. Op basis van de resultaten van dit onderzoek zal een advies worden geformuleerd voor eventueel archeologisch vervolgonderzoek; in situ bewaring of vrijgave van het terrein.

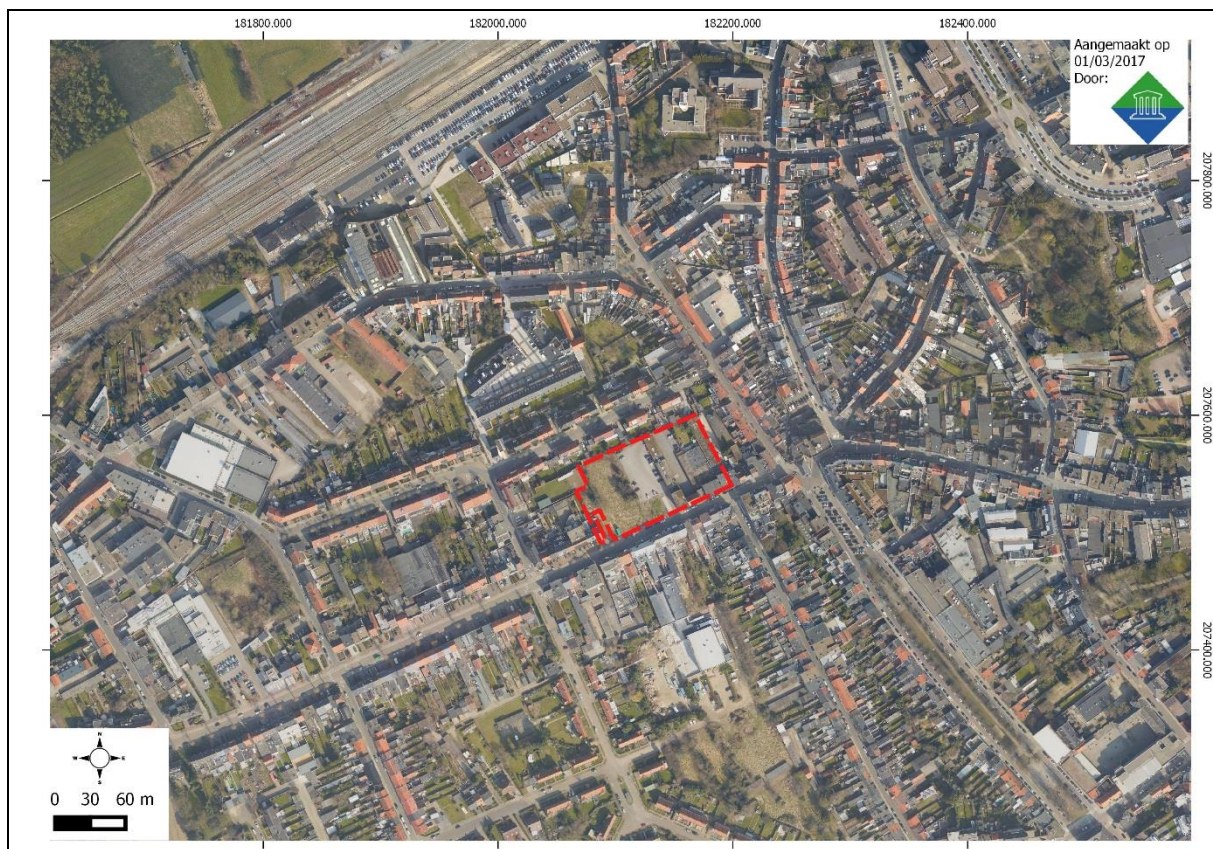
1.4 AANLEIDING VAN HET ONDERZOEK

Deze archeologienota kwam tot stand in opdracht van de bouwheer naar aanleiding van de geplande infrastructuurwerken aan de Liersweg 18-40 te Herentals.

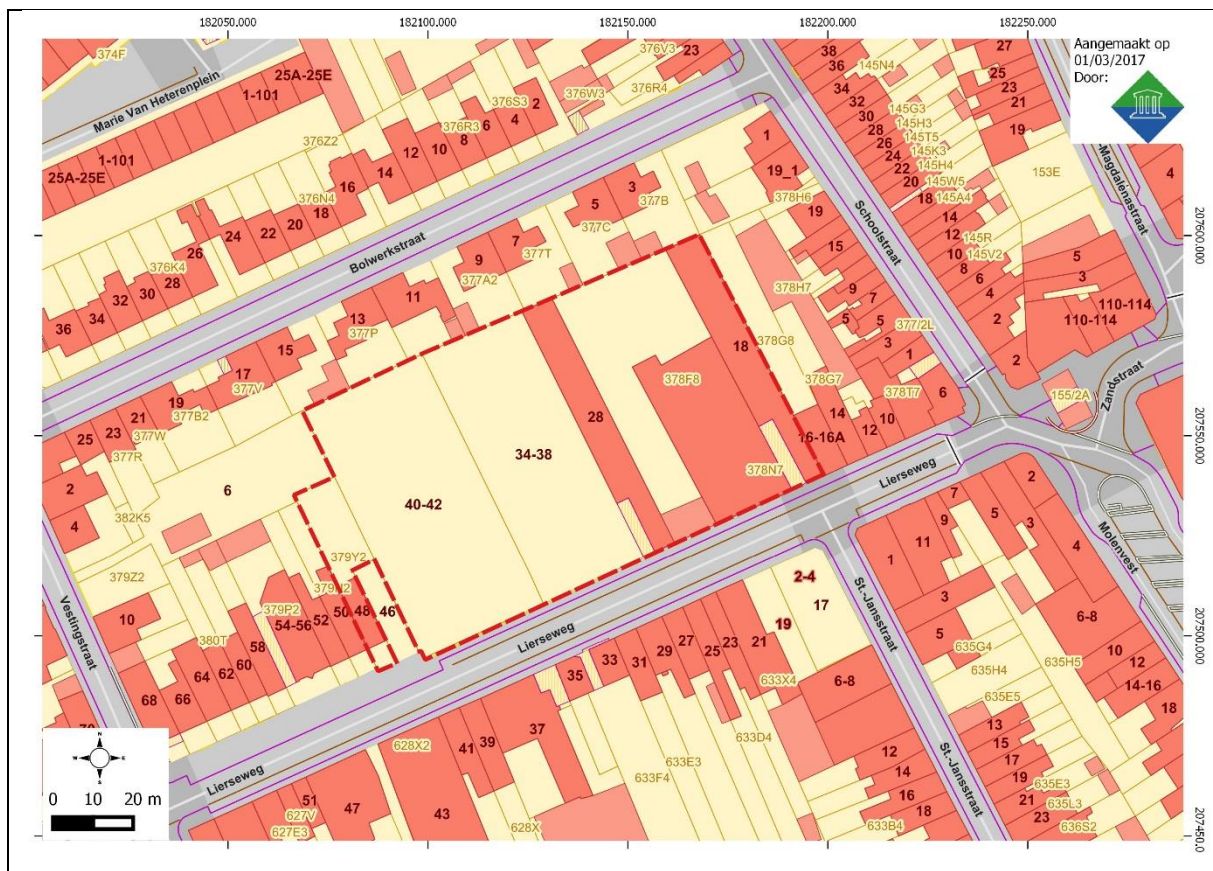
De beoogde graafwerken voor de aanleg van funderingen en verhardingen worden beschouwd als een ingreep in de bodem. Doordat de oppervlakte van de ingreep in de bodem de drempelwaarde van 3000m² overschrijdt moet er, in het kader van het Onroerend Erfgoeddecreet, voorafgaand aan een bouwvergunning, een archeologienota worden opgemaakt om het archeologisch potentieel van de site te evalueren (art. 5.4.1. Onroerend Erfgoeddecreet).

1.5 AFBAKENING ONDERZOEKSGBIED

Het onderzoeksgebied bevindt op zo'n 500m ten westen van het centrum van Herentals en bestaat uit de percelen 379Y2, 379L2, 378H8, 378B7, 378F8, 378N7, 378E8 die zich langs de Lierseweg bevinden.

Figuur 1: Luchtfoto met aanduiding van het studiegebied (rood) (Google Satellite 2017)

Figuur 2: GRB met aanduiding van het studiegebied (rood) (bron: Geopunt 2016)

Figuur 3: Kadasterkaart met weergave van het studiegebied (rood) (bron: cadgis 2016)

1.6 ONDERZOEKSSTRATEGIE

Volgende twee stappen worden ondernomen om een archeologisch verwachtingsprofiel op te stellen:

- 1) Een analyse van de bestaande en ontsloten landschappelijke gegevens plaatst het studiegebied in een breder landschappelijk kader (hfst. 3). Hiertoe werd zowel kaartmateriaal als literaire bronnen geconsulteerd.
- 2) Een analyse van de bestaande en ontsloten historische en archeologische gegevens geven inzicht in het archeologisch potentieel van het studiegebied (hfst. 4). Hierbij werden voornamelijk inventarissen onroerend erfgoed en historische kaarten geraadpleegd.

Het archeologisch verwachtingsprofiel wordt vervolgens geconfronteerd met de aard van de geplande werken teneinde de impact van deze werken te bepalen en een advies te formuleren.

2 AARD VAN DE BEDREIGING

2.1 HUIDIGE SITUATIE

Het studiegebied heeft een oppervlakte van 7900m² waarvan zo'n 2300m² is voorzien van parkeerruimte en ca. 2200m² is bebouwd met (van oost naar west) een magazijn; een versmarkt en een delicatesseszaak. De overige delen van het terrein liggen braak of worden onderhouden als groenzone.

Het terrein is op verschillende plaatsen verstoord. Onder de versmarkt en onder de delicatesseszaak bevinden zich kelderruimten met een aanzet op -2,5mMV. Een uitgraving op dergelijke diepte heeft alle archeologisch relevante lagen hier reeds verstoord (zie figuur 5).

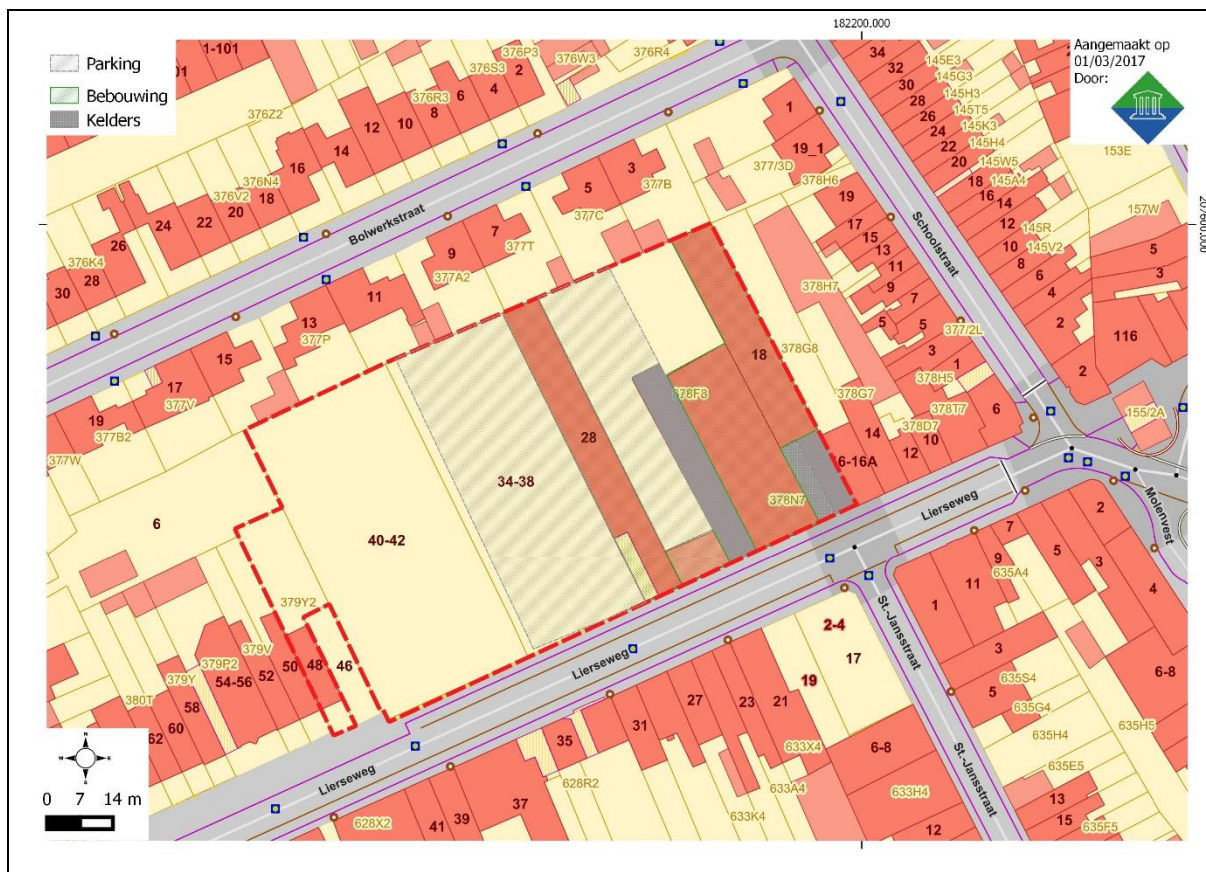
Over de overige ondergrondse structuren van de versmarkt, het wijnmagazijn en de delicatesseszaak is niets gekend. Vermoed kan worden dat de verstoring ter hoogte van de muurfunderingen dermate groot is dat archeologische sporen zijn vernield. De vloeren van de bestaande gebouwen zijn echter mogelijk minder diep gefundeerd. Onder deze vloeren is er wel nog een kans op het aantreffen van archeologische sporen.

Een recent sondeerverslag wijst uit dat de bodem lokaal sterk geroerd is. Deze verstoringen werden waarschijnlijk veroorzaakt door reeds afgebroken bebouwing langs de Lierseweg en afgravingen in functie van saneringen (zie verder) , zichtbaar op de Topografische kaart uit 1996 (figuur 6). De meeste verstoringen rijken niet dieper dan -0,80mMV. 2 sonderingen gaven echter verstoringen aan tot -1,5 en -3mMV. Het is moeilijk om de omvang van deze verstoring verder in te schatten gezien bouwplannen van deze woningen ontbreken.

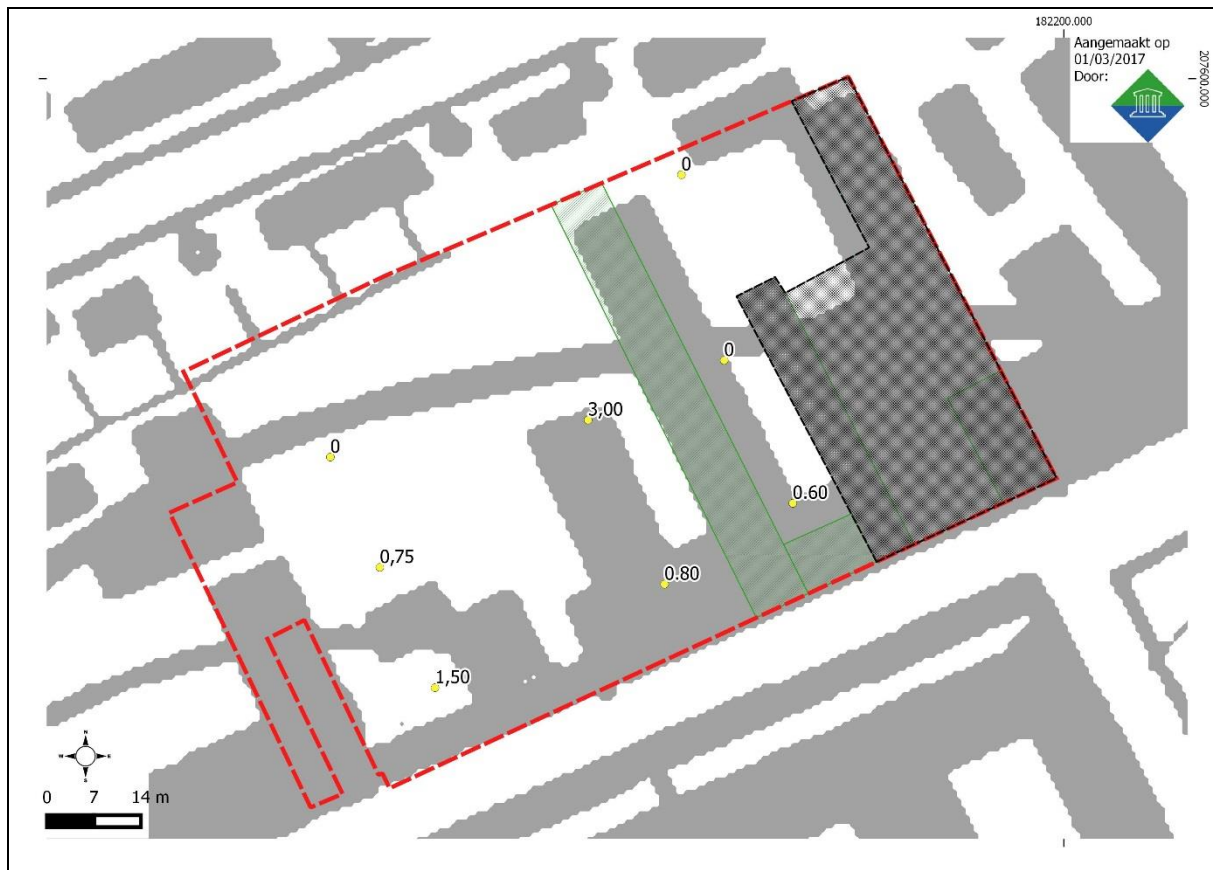
Daarnaast leverden milieuboringen informatie over de vervuiling op het terrein. De vervuiling beperkt zich echter tot de uiterst zuidwestelijke hoek van het terrein. De sanering is vandaag nog steeds aan de gang. Na verschillende fasen van lokale afgraving is men op dit moment door middel van pompen de restvervuiling aan het verwijderen. De afgraving had een beperkt oppervlakte, ligt ten zuiden van het studiegebied en was maximaal 1.5m diep (zie ook figuur 6).

Figuur 4: Orthofoto (grootschalige winteropnames, kleur, 2013-2015) met weergave van het studiegebied (rood) (bron: Google Satellite 2017)

Figuur 5: Huidige toestand met aanduiding van de recente verstoring op het terrein (bron: Bouwheer 2017)

Figuur 6: Topokaart 1:10.000 met aanduiding van resultaten sondeerverslag. De verstoringen zijn duidelijk veroorzaakt door reeds afgebroken recente bebouwing (bron: Geopunt 2017)

2.2 TOEKOMSTIGE SITUATIE

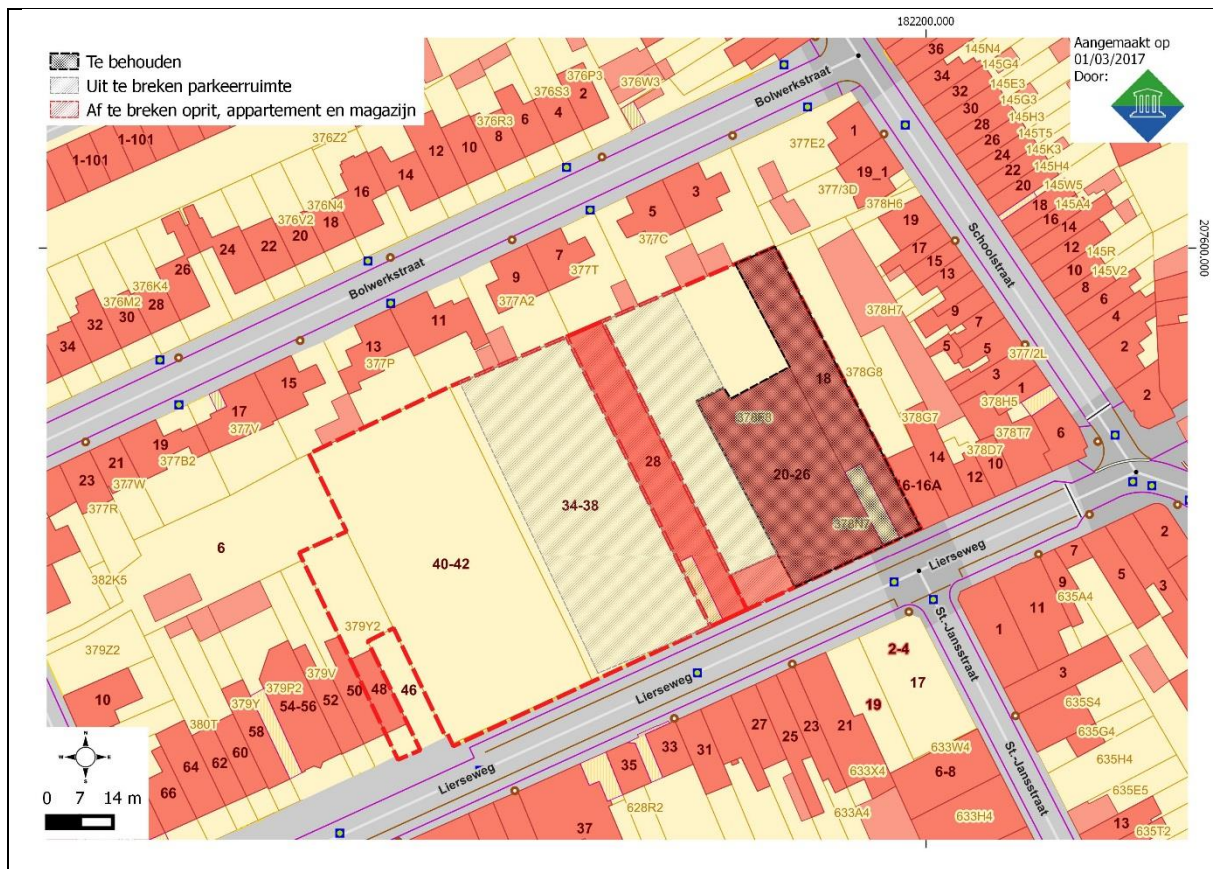
De geplande bouwwerken bestaan ten eerste uit de renovatie van de bestaande versmarkt en appartementen (zonder ingreep in de bodem); ten tweede uit de opbraak van de bestaande verhardingen; het wijnmagazijn en de oprit aan de Lierseweg (gebouw tussen nummers 28 en 26) voor de aanleg van een extra magazijn/winkel voor de versmarkt en ten derde wordt ook extra parkeerruimte voorzien ten westen en noordwesten van het nieuwe magazijn.

De werken zijn zo gefaseerd dat de versmarkt maximaal kan blijven functioneren. Zo wordt in een eerste fase het bestaande magazijn afgebroken, daarna wordt de parking ten westen van het af te breken magazijn opgebroken waarna de ondergrondse parkeerruimten uitgegraven en aangelegd zullen worden. Pas na dit alles wordt werk gemaakt van de opbraak van de parking ten oosten van het af te breken magazijn zodat deze laatste maximaal kan blijven werken.

De nieuwe versmarktruimte zal een *footprint* hebben van 1490m² exclusief losruimte en transit van respectievelijk 165m² en 138m². De dragende structuren van het gebouw zullen gefundeerd worden op alleenstaande zolen met een basis op -3,85mMV die op ca. 6m van elkaar worden geplaatst. De vloeren worden uitgevoerd in tegels die rusten op chape met een onderfundering die tussen de -0,40 en -0,60mMV ligt.

De bovengrondse parking heeft een oppervlak van ca. 2890m². Deze zal worden uitgevoerd in betonklinkers ondersteund door porfierslit en betonpuin. De verstoorde diepte zou tussen de -0,40mMV en de -0,60mMV liggen.

De impact van de werken is sterk afhankelijk van de plaats op het studiegebied. Daar waar de bestaande gebouwen blijven behouden is deze impact nihil. Aan de andere kant is de verstoring totaal ter hoogte van de funderingen en de parkeerkelder. De impact van de aanleg van de vloeren en parkeerruimte zal beperkter zijn. De verstoring die werd aangebracht bij de bouw van de bestaande en recent afgebroken bebouwing kan moeilijker worden ingeschat door een gebrek aan bouwplannen. Sonderingsverslagen wijzen echter uit dat deze verstoringen plaatselijk diep konden zijn. De resolutie van dit onderzoek is echter te laag om zones te excluderen van verder onderzoek. De kans is bovendien groot dat deze verstoring sterk lokaal is (vb kelderruimte van de woning). Algemeen wordt er verwacht dat grote delen van het gebied wel nog onverstoord zijn en dat de impact van de werken op de hier aanwezige sporen groot is.

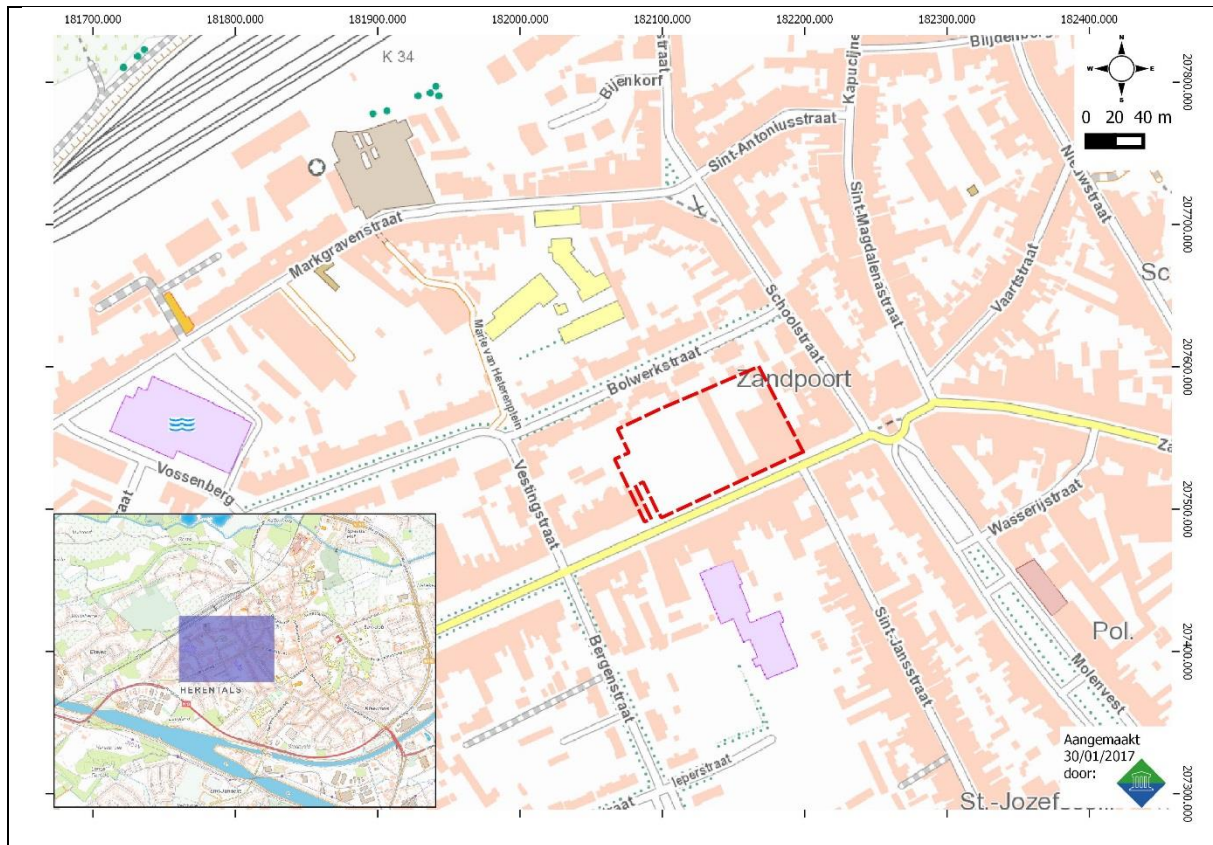

3 ASSESSMENTRAPPORT: LANDSCHAPPELIJKE ANALYSE

3.1 TOPOGRAFISCHE SITUERING

3.1.1 TOPOGRAFIE

Het studiegebied bevindt zich op 500m ten westen van het centrum van Herentals. De regio kenmerkt zich door dense bebouwing en een multifunctioneel landgebruik. Het terrein wordt ontsloten via de Lierseweg.

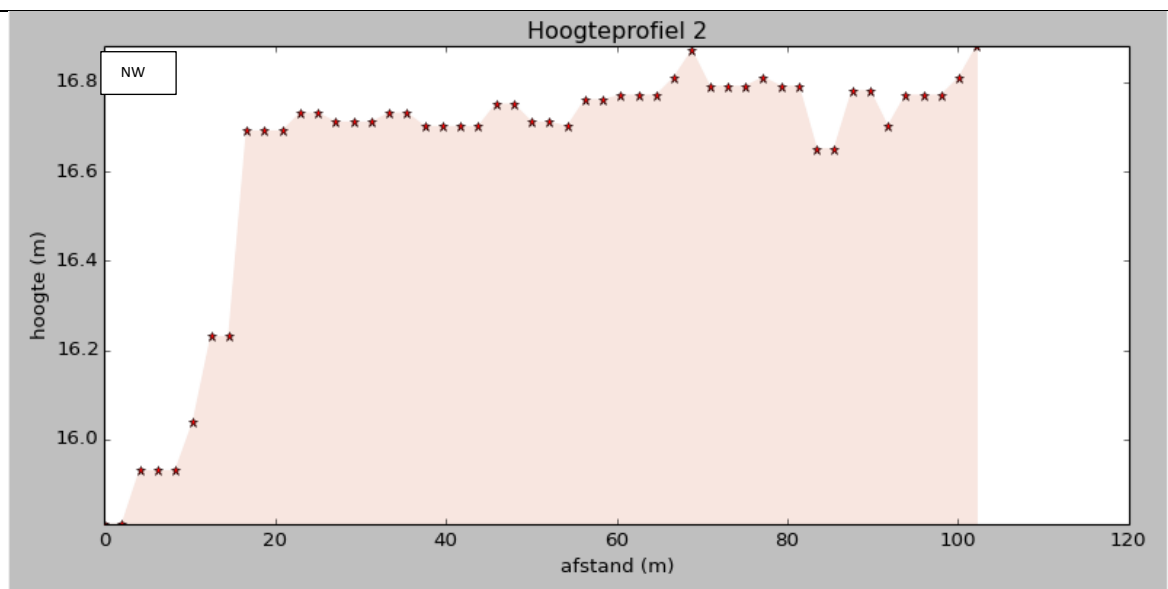
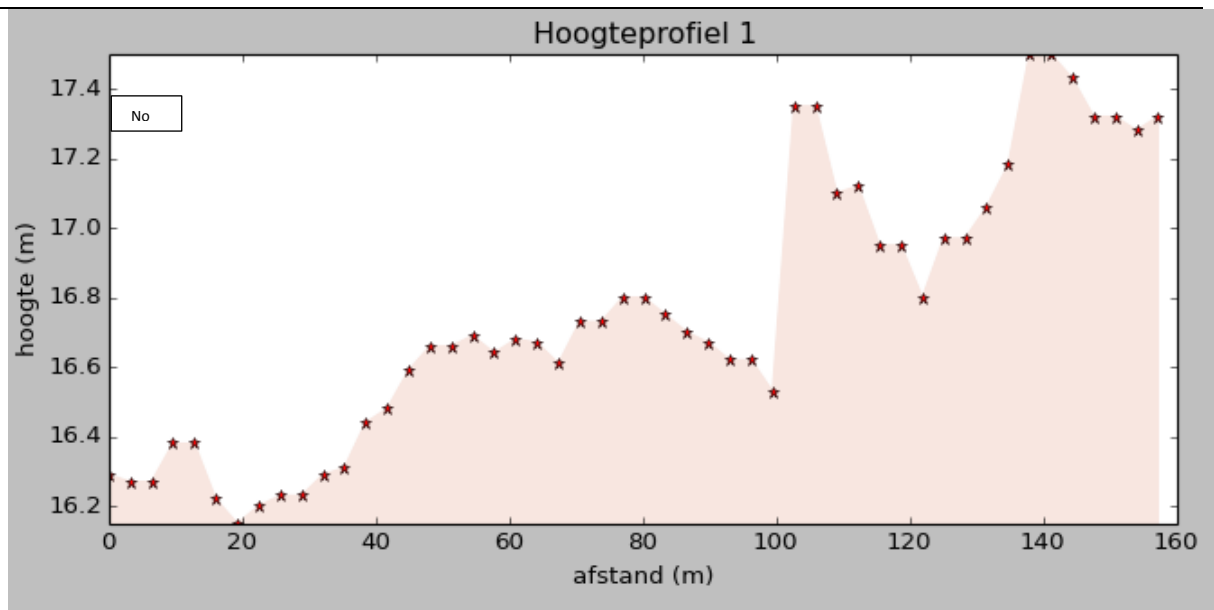
Figuur 11: Topografische kaart (1:10.000) met aanduiding van het studiegebied (Rood) (Bron: Geopunt 2016)

3.1.2 HOOGTEVERLOOP

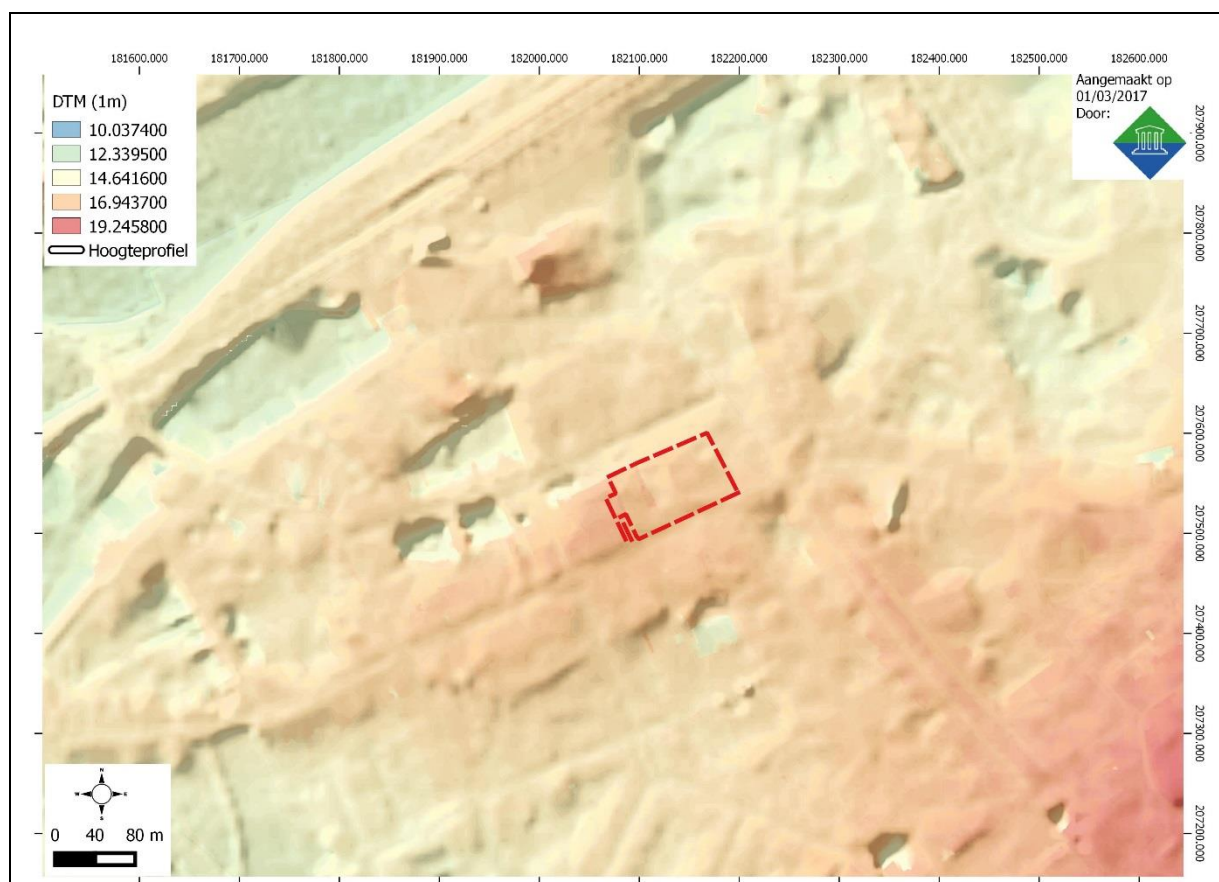
Het reliëf ter hoogte van het studiegebied is in sterke mate door de mens aangetast. Zo zijn er verschillende (spoor)wegbermen te zien ten westen van Herentals. Het landschap is verder zeer vlak, zo ook het studiegebied. Het terrein helt lichtjes af naar het oosten toe waarbij een terreinval gedetecteerd werd van maximaal 17,40mTAW tot minimaal 16,15mTAW.

Figuur 12: DTM (1m) met aanduiding van het studiegebied (rood) en hoogteprofielen (Bron: Geopunt 2016).

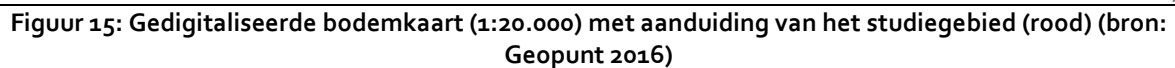

Figuur 13: Hoogteprofielen (bron: Geopunt 2016)

Figuur 14 Hillshade (afgeleid van DTM 5m) met aanduiding van het onderzoeksgebied (rood) (bron: Geopunt 2016)

3.2.1 BODEMKAARTEN

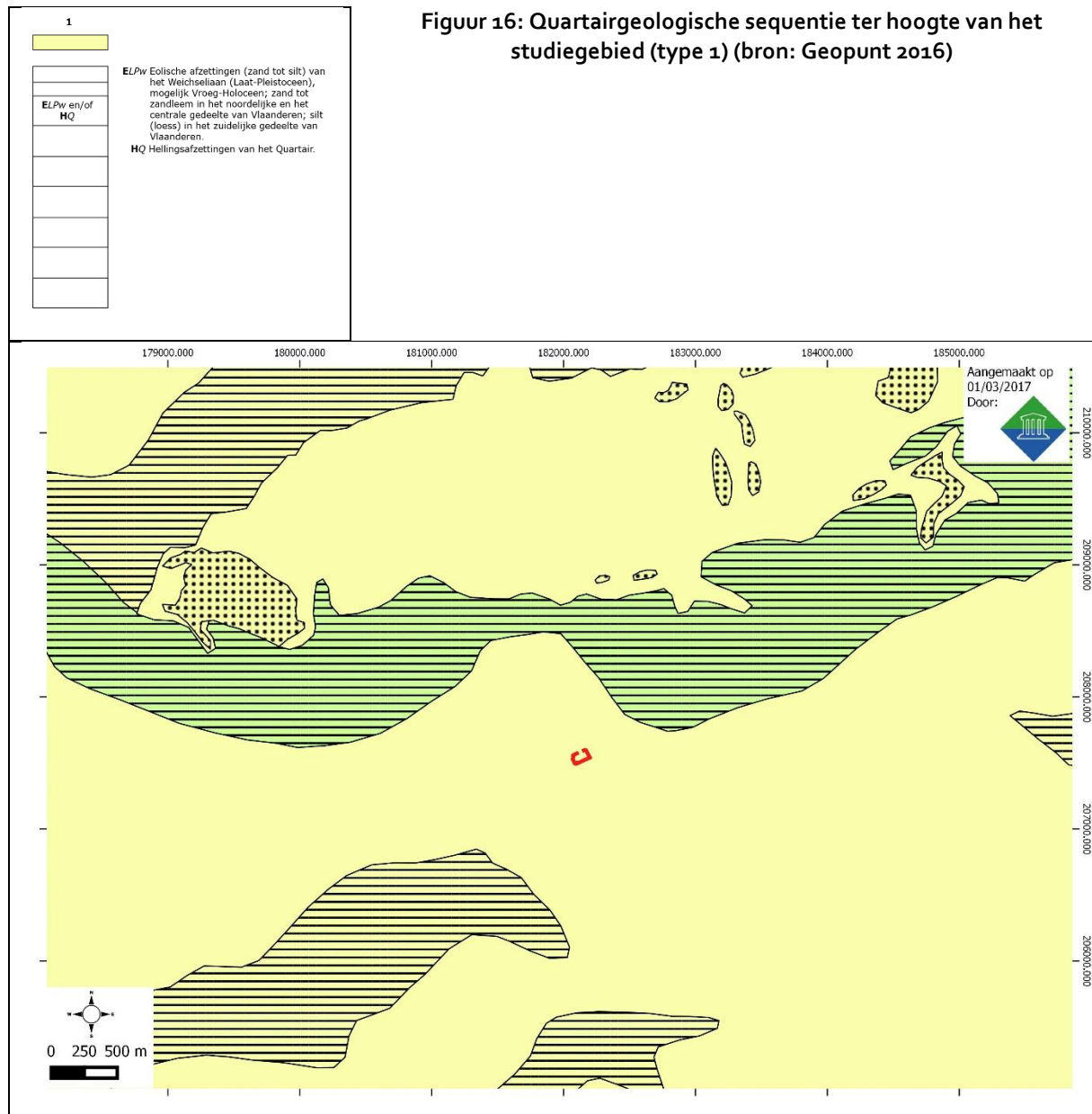

Zdm is een matig natte zandbodem met dikke antropogene A-horizont. De A-horizont is homogeen humeus en bruinachtig of grijsachtig en heeft een dikte van minstens 60 cm. De onderkant van het plaggendek is dikwijls zwartachtig en zeer humusrijk; het betreft de bouwlaag van een begraven profiel in het plaggendek verwerkt de bodems zijn zeer geschikt voor land-en tuinbouw.

3.2.2 QUARTAIRGEOLOGISCHE KAART

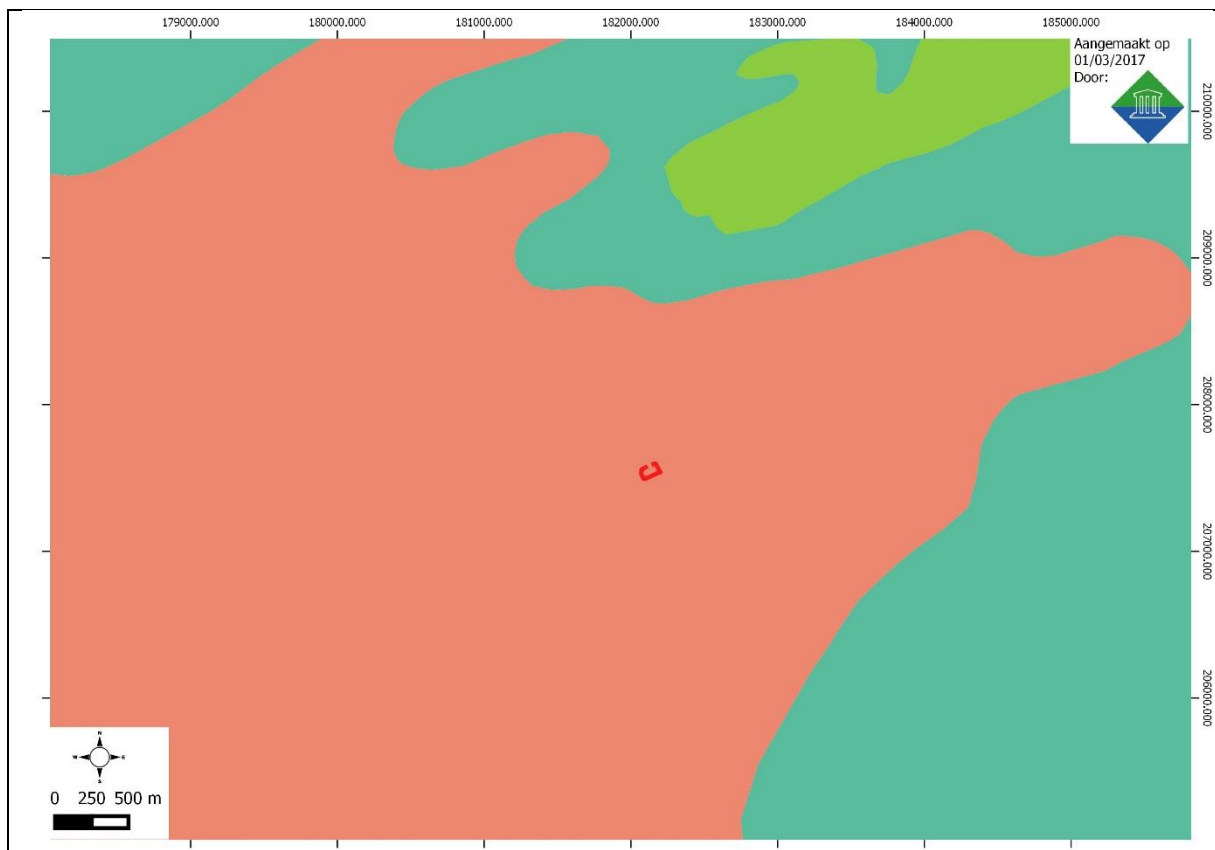
Volgens de quartairgeologische kaart bevindt zich onder het studiegebied één sequentie met relatief lage complexiteit. De quartaire geologie bestaat namelijk enkel uit eolisch zand en leem uit het Weichseliaan (**ELpw**) waarin zich mogelijk later colluviale afzettingen vormden (type 1).

Een dergelijke sequentie heeft een laag inherent archeologisch potentieel voor het vinden van paleolithische en mesolithische sites gezien hier geen paleobodems of bedekte loopvlakken verwacht worden. Het vlak reliëf en lage erosiepotentieel (zie verder) wijzen er bovendien op dat er ook geen colluviale bodems verwacht moeten worden.

Figuur 17: Gedigitaliseerde quartairgeologische kaart (1:20.000) met aanduiding van het studiegebied (rood) (bron: Geopunt 2016)

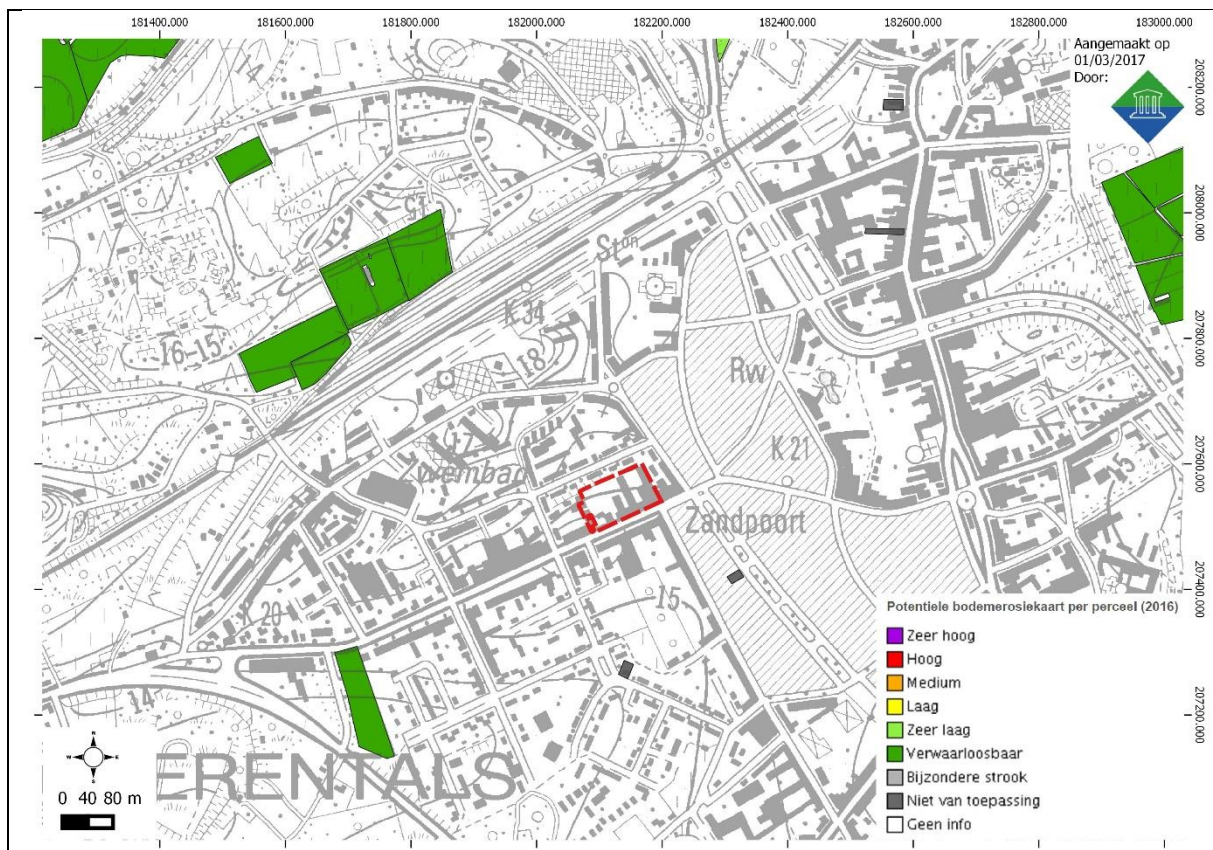
3.2.3 TERTAIRGEOLOGISCHE KAART

Figuur 18: Gedigitaliseerde tertiairgeologische kaart (1:50.000) met aanduiding van het onderzoeksgebied (Geopunt 2016).

Het dagzomende tertiair substraat ter hoogte van het studiegebied is de Formatie van Diest die bestaat uit groen tot bruin zand met heterogene samenstelling. Zo zijn meerdere grindlagen, (ijzer)zandsteenbanken en kleirijke horizonten aanwezig. Verder wordt de formatie gekenmerkt door een schuine gelaagdheid en glauconietrijke en micarrijke horizonten

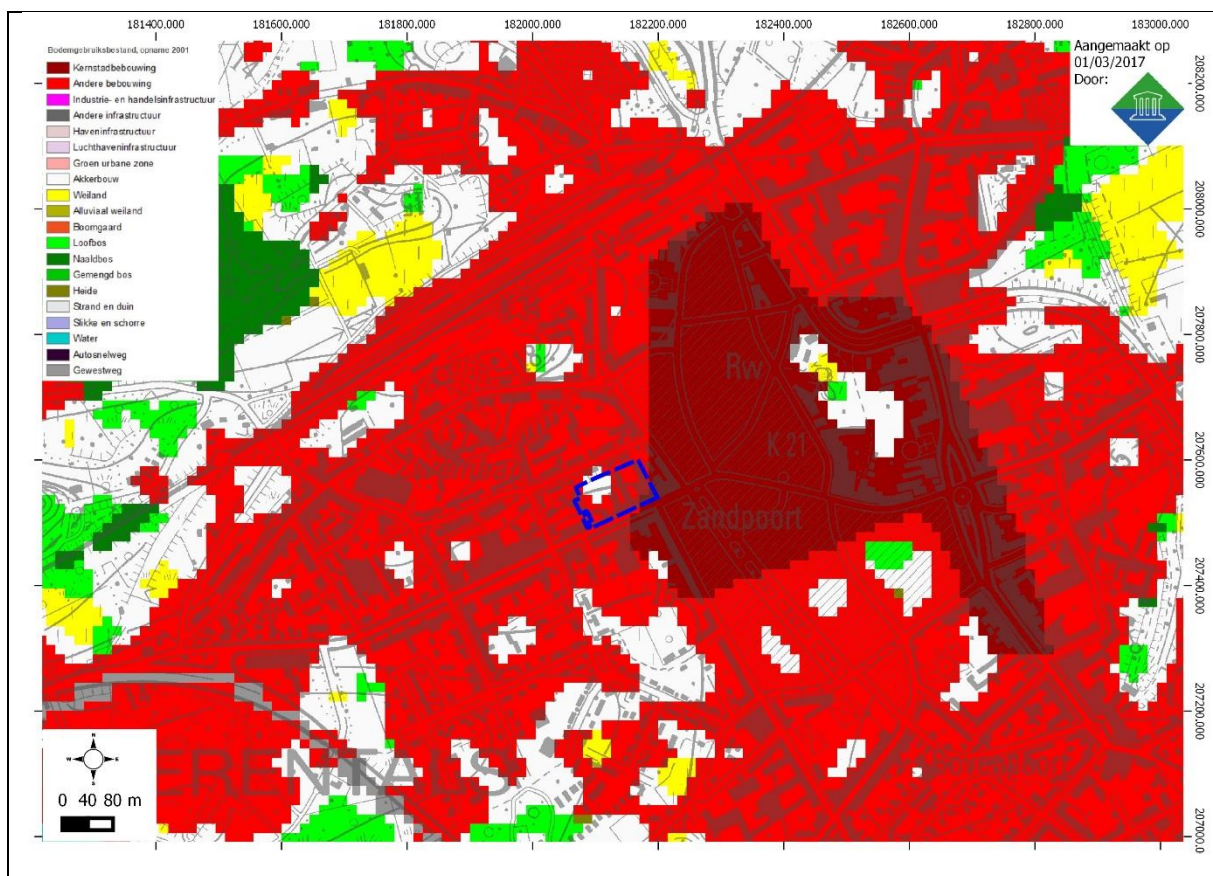
3.2.4 BODEMEROSIEKAART

Figuur 19: Bodemerosiekaart op perceelsniveau met aanduiding van het onderzoeksgebied (bron: Geopunt 2016)

De bodemerosie in de buurt van het studiegebied werd slechts gekarteerd voor enkele verspreide akkers en weiden in de bredere regio. Hier werd een verwaarloosbaar laag erosiepotentieel vastgesteld. Dit is een zeer gunstige situatie voor de bewaring van eventueel aanwezige archeologische vondsten.

3.2.5 BODEMGEBRUIKSKAART

Figuur 20: Bodemgebruiksk kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (rood) (bron: Geopunt 2016)

Het studiegebied ligt net aan de rand van de kernstadbebouwing van Herentals in een gebied dat wordt gekenmerkt door een dicht bebouw maar multifunctioneel landgebruik waarin recreatieve, commerciële en residentiële functies elkaar afwisselen. Als gevolg hiervan is echter nog maar weinig open ruimte over.

4 ASSESSMENTRAPPORT: ARCHEOLOGISCHE VOORKENNIS

Geraadpleegde bronnen hoofdstuk 3 met betrekking tot archeologische voorkennis	Toelichting
Inventarissen	
Inventaris Archeologische zone	Buiten archeologische zone
Landschapsatlas	Niet van toepassing
Inventaris Bouwkundig erfgoed	Relevant, cf. 4.2.1
Beschermde stads- en dorpsgezichten	Niet van toepassing
Bouwkundige gehelen	Niet van toepassing
Centraal Archeologische Inventaris	Relevant, cf. 4.2.2
Inventaris Historische stadskern	Relevant, cf. 4.2.1
Inventaris gebieden waar geen archeologie te verwachten valt (GGA)	Niet van toepassing
Wereldoorlog relictten	Niet van toepassing
Cartografische bronnen	
Frickxkaart (ca. 1745)	nvt
Ferrariskaart (ca. 1771-1778)	Relevant, cf. 4.3.1
Atlas der Buurtwegen (ca. 1841)	Relevant, cf. 4.3.2
Vandermaelen kaarten (1846- 1854)	Relevant, cf. 4.3.3
Popp kaarten (1842-1879)	nvt

Figuur 21: Tabel met geraadpleegde bronnen

4.1 HISTORISCHE CONTEXT

De historische bronnen hebben het niet zozeer over het studiegebied dan wel over het ontstaan en de evolutie van Herentals als plaats en stad (Inventaris Onroerend Erfgoed 2017)..

De oorsprong van Herentals zou teruggaan op een villadomein (*Villam de Hernehals*) uit de vroege middeleeuwen. Op een ongekend tijdstip kwam het domein in handen van de reguliere kanunnikessen van Bergen deze stichten de Sint-Waldetrudiskerk en de parochie van Sint-Waldetrudis.

Op de eerste vermelding van Herentals is het wachten op een pauselijke bul uit 1147-1150. Wellicht ontwikkelde zich rond deze periode een nederzetting rond een parochiekerk ten noorden van de Nete. Er bevonden zich dus twee nederzettingen op Herentals grondgebied waarvan één kerkelijk bezit was en een ander, deze ten noorden van de Nete een jongere economische kern was.

Omdat de belangen van de twee gemeenschappen voor conflicten zorgden, greep Hendrik I, hertog van Brabant, in en stichtte in oktober 1209 de stad Herentals op het goed van de reguliere kanunnikessen van Bergen waarvan hem vanaf dan ook ten dele de rechten en inkomsten toekwamen. De stad had vanwege de ligging op de kruising van twee belangrijke handelslijnen, de economisch belangrijke landweg Brugge-Antwerpen-Maastricht-Keulen en de waterweg van de Kleine Nete, een belangrijke strategische positie binnen het hertogdom Brabant. In eerste instantie ontwikkelde de nieuwe stad zich voornamelijk in het noordelijke deel met o.a. de oprichting van het Elisabethgasthuis (voor 1253) en het oude begijnhof (voor 1266).

Reeds voor het einde van de 13de eeuw ontwikkelde Herentals zich dankzij de plaatselijke lakennijverheid tot een belangrijke economische speler in het hertogdom Brabant. Het politieke belang van de stad blijkt uit het uitroepen van Herentals tot hoofdstad van het markgraafschap in 1356 ter vervanging van Antwerpen dat toen naar het graafschap Vlaanderen werd overgeheveld.

Dankzij de lakennijverheid en handel bleef de stad een belangrijke economische rol spelen tot na de middeleeuwen. De functie van Herentals als garnizoensstad tijdens de Tachtigjarige oorlog (1568-1648) eiste echter zijn tol en de economie raakte meer en meer in het sloeb. Het is pas onder invloed van de toenemende industrialisatie dat er een nieuwe economische impuls komt. Ook de ontwikkelingen van de buurtspoorwegen en de aanleg van het Kempens Kanaal (1839-1856, gedempt op Herentals' territorium in 1940) en het Albertkanaal (1935-1939) nemen hier belangrijke rol in.

4.2 INVENTARISSEN ONROEREND ERFGOED

4.2.1 INVENTARIS BOUWKUNDIG ERFGOED

Figuur 22: Weergave van de meldingen uit de Inventaris Onroerend Erfgoed in de buurt van het studiegebied (Inventaris Onroerend Erfgoed, 2016)

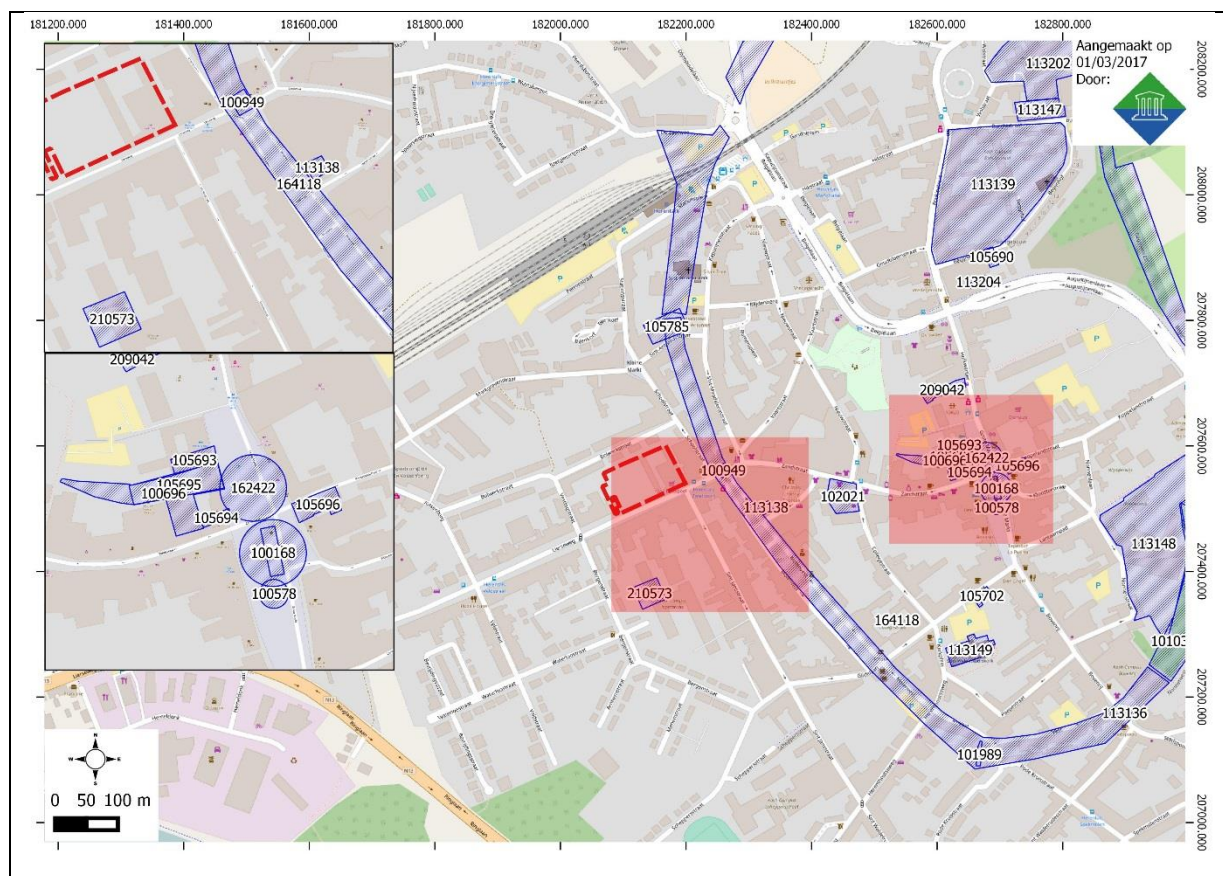
Onderstaande tabel geeft een beknopte inhoud en locatie van het bouwkundig erfgoed in een straal van in de buurt van het studiegebied.

ID	Omschrijving	Datering
47105	Winkelhuis (K. Van Looy)	1935
47140	Eenheidsbebouwing	1937
47139	School (PJ Taeymans)	1900
47104	Burgerhuis	1927
47161/4685	Zandpoort	14 ^e eeuw
11896	Historische stadskern Herentals (archeologische zone)	

Figuur 23: Tabel met de locatie van het bouwkundig erfgoed in de regio

De Zandpoort (47161) is een deel van de middeleeuwse stadsomwalling van voor 1400. Deze stadsomwalling bestond volledig uit een aarden wal met daarvoor een gracht. De wal werd beplant om erosie tegen te gaan. Resten hiervan zijn nog bewaard ter hoogte van de Nonnenvest en Begijnenvest ten oosten van het stadscentrum. Binnen deze omwallingen ontwikkelende zich de stad Herentals, die als archeologische zone is erkend (11896). De overige bouwkundig erfgoedelementen zijn van minder belang voor dit onderzoek.

4.2.2 CENTRALE ARCHEOLOGISCHE INVENTARIS (CAI)

Figuur 24: Alle CAI-meldingen binnen een straal van 1000m

CAI	Omschrijving	Datering
100949	Zandpoort	14 ^e eeuw
210573	Palenkoppel	Late middeleeuwen
164118	Verdedigingselementen	Late middeleeuwen
113138	Molen	1578
105785	Sluis	16 ^e eeuw
101989	Paalsporen, kuilen en scherven, mogelijke stadsgracht	Volle middeleeuwen
102021	Muntschat	17 ^e eeuw
113149	Sint-Waldetrudiskerk	Late middeleeuwen
105702	Pastorij	18 ^e eeuw
100696	Tonput, oven, grondsporen	13 ^e tot 19 ^e eeuw
105695	Brouwerij	1465
105693	Huis	1489
105694	Brouwerij en later herberg 'De Salm'	t.a.q. 1515
162422	Losse munten uit grond afkomstig van grote markt	Late middeleeuwen
100168	Los aardewerk	Karolingisch
100578	Publieke waterput	17 ^e eeuw
105696	Huis	Begin 16 ^e eeuw

Figuur 25: overzichtstabel CAI

De oudste archeologische vondsten in de brede regio dateren uit de Karolingische tijd. In de deze periode ontstaat vermoedelijk een bewoningskern rond de site van de Sint-Wildetrudiskerk (113149). Het gaat om de vondst van los aardewerk. De datering is echter gecontesteerd en laakt enige context. Stroobant beschreef de urne als "Hallstatt"-urne, maar de typologie (wijze waarop de hals aansluit op de buik) laat een latere datum vermoeden. Bauwens zou hebben vermeldt dat Stroobant de pot als "waarschijnlijk karolingisch" beschouwt. Meeus zou de pot als prehistorisch dateren (Centraal Archeologische inventaris 2017).

Het is eigenlijk pas vanaf de volle middeleeuwen dat er duidelijke archeologische indicaties van bewoning zijn. Deze concentreren zich voornamelijk binnen de stadsmuren. Het blijft echter grotendeels bij losse vondsten en historisch/cartografische indicators. Enkele uitzonderingen zijn paalsporen, kuilen en mogelijke resten van de stadsgracht op die ter hoogte van de stadsgracht opdoken en gedateerd werken in de volle middeleeuwen (101989). Uit de late middeleeuwen zou een palenkoppel afkomstig zijn dat werd gelinkt aan mogelijke bewoning (210573). En een werfbegeleiding net ten oosten van de markt vond een tonwaterput, oven en grondsporen uit 13^e tot 19^e eeuw (100696).

Daarnaast zijn enkele bouwkundige elementen nog steeds bewaard in het landschap. Zoals de Sint-Wildetrudiskerk. In de Sint-Wildetrudiskerk is nog nooit een archeologische opgraving uitgevoerd. Dit verklaard waarschijnlijk waarom de oudst vermelde elementen pas uit de 14^e eeuwse Brabantse hooggotiek komen. In 1453 werd vervolgens het koor gebouwd en in 1479 wordt schip van kerk gebouwd. Eind 16de/ begin 17de eeuw voert men herstellingswerken uit. De Sacristie tenslotte stamt uit 1785.

Daarnaast is ook de 14^e-eeuwse Zandpoort en zijn verschillende elementen van de 14^e-eeuwse stadsmuur bewaard in het landschap (100949, 164118).

Overige meldingen zijn gebaseerd op losse vondsten bij grondverzet. Ze getuigen van de bloei van Herentals vanaf de late middeleeuwen. Opmerkelijk is bijvoorbeeld de muntvondst van 247 stuks waar onder 58 gouden. Jongste munt van 1600 (102021). Uit grond ter hoogte van de markt werden tevens munten gevonden. Ditmaal uit de late middeleeuwen (162422).

Tenslotte zijn er de archeologische sites die opgespoord zijn aan de hand van historisch/cartografisch onderzoek. Zo werd de locatie en geschiedenis gereconstrueerd van verschillende huizen, brouwerijen, herbergen, een openbare waterput en de verdwenen pastorie (113138, 105785, 105702, 105695, 105693, 105694, 105696).

4.3 CARTOGRAFISCHE BRONNEN

4.3.1 JACOB VAN DEVENTER (1550-1565)

Figuur 26: Kaart van Jacob Van Deventer (1550-1565) met weergave van het studiegebied (rood) (bron: Koninklijke Bibliotheek van België, 2017)

De Kaart van Jacob van Deventer geeft Herentals weer onder het bewind van Filips II van Spanje. Dit is tevens te tijd van voor de aanpassingen van de stadsomwalling (zie verder). Helaas is voor het studiegebied zelf weinig informatie beschikbaar. Ten noorden van het studiegebied komt wel een molen voor.

4.3.2 FERRARISKAART (CA. 1771- 1778)

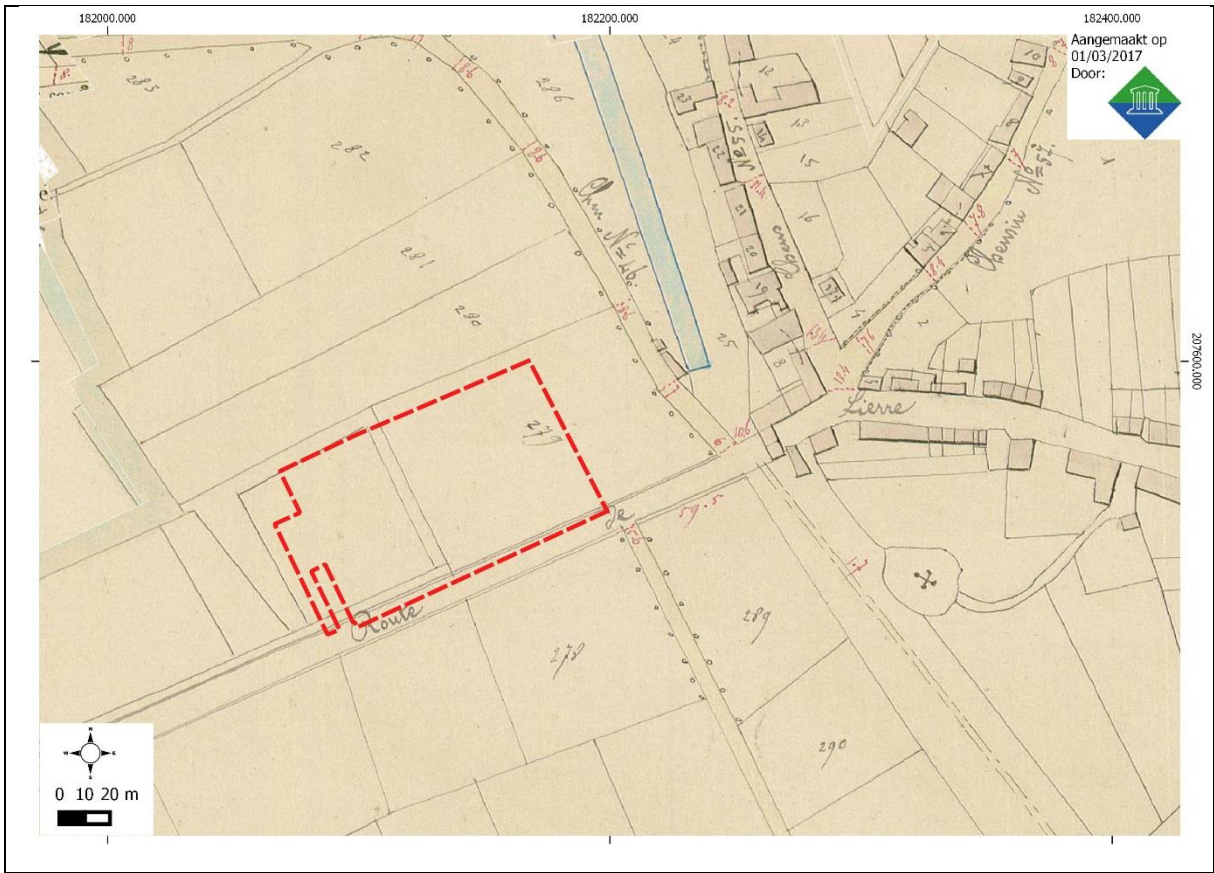

Figuur 27: Ferrariskaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (bron: Geopunt 2016)

De kaart van Ferraris geeft een gedetailleerde inkijk in landindelingen, landgebruik en nederzettingenpatronen aan het eind van het Ancien Régime (18e eeuw). De regio van het studiegebied wordt gekenmerkt door het omwalde Herentals in het oosten en een landbouwlandschap in het westen. De stad wordt begrensd door een aarden wal met natte gracht. De versterkingen vinden hun oorsprong in de 14 à 15e eeuw. De oudste vermeldingen van Bovenpoort alias Hoogpoort, poort van Diest of Hooge Poort en Zandpoort alias Sandpoorte of Antwerpsche Poort gaan terug tot resp. 1361/1389 en 1400/1402. Onder Spaanse bewind werd de verdediging van de stad aangepast. De Spanjaarden verkleinden de omwalling zodat het stadsdeel ten noorden van de Nete hierbuiten viel. De overige omwallingen volgden waarschijnlijk nog hun oude tracé. Wel werden voor de stadspoorten bastions en schansen aangelegd. De resten hiervan zijn nog te zien op de Ferrariskaart. De bebouwing in de binnenstad lijkt wel te zijn afgenomen ten aanzien van de 16e-eeuwse kaart van J. Van Deventer. Een duidelijk teken van het economische verval van de stad dat zich vanaf de 16^e eeuw had ingezet.

De percelen onmiddellijk aangrenzend aan de stadsmuren zijn open, uitgestrekte akkers. Dit heeft vermoedelijk te maken met de noodzaak van een goed zicht vanop de stadsomwallingen. Verder naar het westen komen kleinere akkers voor, begrensd door hagen. De wegen die het landschap doorkruisen zijn onverhard en tevens afgeboord door hagenrijen. Het studiegebied ligt op één van de grotere akkers vlak aan de stadspoorten. Uitzonderlijk staan hier wel enkele bomenrijen. Verder van de stad komen heidegronden voor. Hier werden de plaggen gestoken om de bodems in de buurt van het studiegebied vruchtbaarder te maken (zie hfst 3.2).

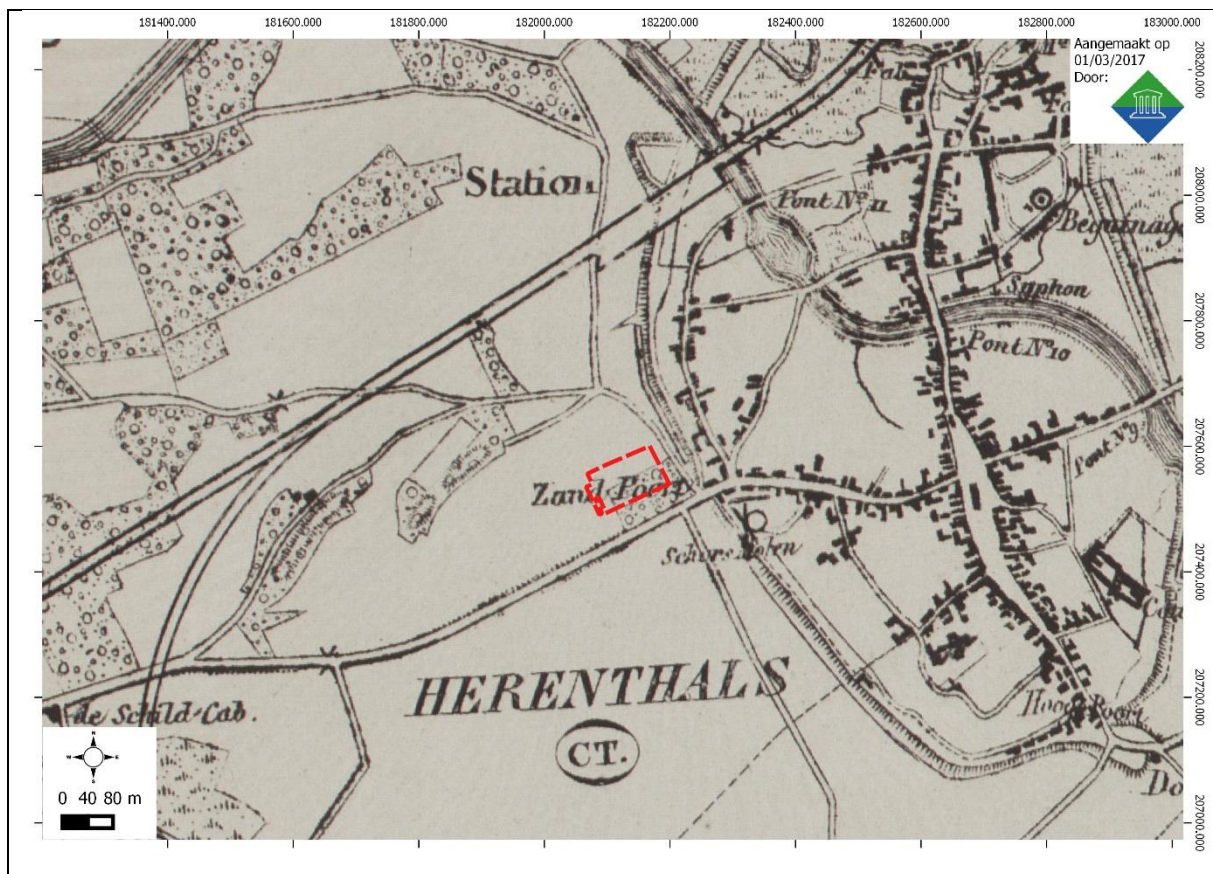
4.3.3 ATLAS DER BUURTWEGEN (CA. 1841)

Figuur 28: Atlas der Buurtwegen met aanduiding van het onderzoeksgebied (bron: Geopunt 2016)

De Atlas der buurtwegen geeft een inzicht in het spoor- en wegennet en perceelsystemen van de 19^e eeuw. De situatie lijkt weinig te zijn veranderd sinds de 18^e eeuw. Wel lijkt de gracht ten zuiden van de Zuidpoort te zijn verdwenen.

4.3.4 VANDERMAELENKAART (CA. 1846-1854)

Figuur 29: Vandermaelen kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (bron: Geopunt 2016)

De Vandermaelenkaart geeft een overzicht van het landgebruik en de nederzettingenpatronen tijdens de 19^e eeuw. Het studiegebied wordt nog steeds gedomineerd door akkerland maar het studiegebied ligt nu deels onder bos.

4.4 RECENTE LANDSCHAPSVERANDERINGEN

Figuur 30: Orthofoto (grootschalige zomeropnames, panchromatisch, 1973) met aanduiding vna het studiegebied (rood) (bron: Cartesius 2017).

De situatie in de 2de helft van de 20^e eeuw laat een vergevorderde suburbanisering zien. Het bebouwd oppervlakte van Herentals is sinds de 19^e eeuw buiten de voormalig stadsmuren gebroken en heeft de nabije omgeving van het studiegebied volledig ingepalmd. De economische heropleving van Herentals werd onder ander mogelijk gemaakt door de aanleg van een treinstation, het Brabantse kanaal en het doorbreken van de industriële revolutie (Inventaris Onroerend Erfgoed 2017).

5 BESLUIT

5.1 INTERPRETATIE EN DATERING

Op basis van landschappelijke en archeologisch/historische gegevens kan een inschatting gemaakt worden van de aard en ouderdom van eventuele archeologische vindplaatsen ter hoogte van het studiegebied. Hierbij wordt er van uitgegaan dat het spreidingspatroon van archeologische vindplaatsen sterk afhankelijk is van de fysieke eisen die werden gesteld aan het landschap.

Voor pre-agrarische gemeenschappen (paleolithicum t/m neolithicum) was een ecologisch divers landschap belangrijk. De mens trok zijn tijdelijke kampementen meestal op langs overgangszones van nat naar droog, zoals bijvoorbeeld op droge zandruggen in beekvalleien. In dergelijke gradiëntzones zijn namelijk de rijkste en meest diverse voedingsbronnen aanwezig en was drinkwater binnen handbereik. Een dergelijke gradiëntzone was mogelijk aanwezig in de vallei van de Nete op 1km ten noorden van het studiegebied. Het studiegebied ligt echter slechts in de marge van deze gradiëntzone. De quartairgeologische sequentie van de vallei verradt bovendien dat voor het studiegebied geen bedekte Weichseliaanafzettingen voorkomen. Dergelijke eolische zandige leemgronden vormden lokale ophogingen in de gradiëntzone die boven de vochtige riviervallei uitstaken en zo foci van bewoning konden vormen. De sites die zicht op deze ruggen vormden, blijven echter enkel bewaard indien ze kort na hun ontstaan worden bedekt door jongere sedimenten. Dit is voor het studiegebied niet het geval. De kans op het aantreffen van paleolithische of mesolithische sites is bijgevolg nihil.

Bij de introductie van de landbouw werd de geschiktheid van de bodem voor het plegen van akkerbouw een cruciaal criterium. De eerste akkers werden op de vruchtbaarste en makkelijk te bewerken gronden aangelegd. De natuurlijke bodems ter hoogte van het studiegebied bestonden uit droge zandbodems tot natte zandbodems met wisselende bodemvruchtbaarheid. Deze werden pas in de middeleeuwen sterk verbeterd door het opvoeren van plaggen. Uit het neolithicum zijn dan ook geen bewoningssporen gekend.

Ook uit de metaaltijden en de Romeinse tijd ontbreekt elk spoor. Dit heeft waarschijnlijk deels te maken met de lage bevolkingsdichtheid maar ook deels met het gebrek aan onderzoek in de streek. Voor het studiegebied zijn alvast geen landschappelijk noch archeologische indicaties voor bewoning uit deze periode.

Pas tijdens de vroege middeleeuwen duiken de eerste indicaties van bewoning op. Het toponiem Herentals zou verwijzen naar een vroegmiddeleeuws villadomein dat later in bezit kwam van de Kanunnikessen van Bergen die er de parochie van Sint-Waldetrudis stichtten. Dit lijkt te worden bevestigd door de, welleswaar gecontesteerde, vondst van Karolingisch materiaal in het centrum. De huidige Sint-Waldetrudiskerk ligt op 500m van het studiegebied. Er is dus een kleine kans op het aantreffen van sporen van vroeg middeleeuwse (rand) activiteiten zoals kuilen, paalsporen, graven, greppels.

Vanaf de 11e à 12e eeuw ontwikkelt zich de huidige kern van Herentals. Vermoedelijk ging dit ook gepaard met een ontwikkeling van het rurale achterland *extra muros*, waartoe het studiegebied behoorde. Archeologische meldingen uit de periode vanaf de volle middeleeuwen zijn ruim voor handen, al zijn de meeste van deze meldingen gebaseerd op cartografisch en historisch onderzoek. Slechts uitzonderlijk werd een volwaardige opgraving uitgevoerd. Wel wijzen ze op een bloeiende stadsbewoning.

De bewoning buiten deze stadsmuren had waarschijnlijk een meer ruraal karakter. Ter hoogte van het studiegebied ontbreekt elk archeologisch of cartografisch spoor van intensieve bewoning voor de 20^e eeuw. We moeten dus vooral op onze hoede zijn voor rurale bewoning bestaande uit greppels, grachten, houten gebouwen, woningen afvalkuilen ed.. Verder kon het terrein ook dienst hebben gedaan als ruimte voor stedelijke randactiviteiten die niet konden plaatsvinden binnen de stadsmuren zoals het dumpen van afval; het uitvoeren van bepaalde ambachten of de aanleg van stadversterkingen net buiten de Zandpoort.

De sporen kunnen worden verwacht ter hoogte van de B-horizont. De aanwezigheid van plaggenbodems in de buurt van het studiegebied wijzen er op dat deze B-horizont mogelijk bedekt werd met een diepe antropogene A-horizont, wat gunstig is voor de bewaring van sporen.

5.2 INSCHATTING POTENTIEEL TOT KENNISVERMEERDERING

Het potentieel tot kennisvermeerdering bestaat hier voornamelijk uit het aantreffen van archeologische sites met een matig hoge densiteit die getuigen van middeleeuwse rurale bewoning en urbane randactiviteiten. Vondsten uit metaaltijden en Romeinse tijd worden in mindere mate verwacht.

De bewaring van de sporen ter hoogte van het studiegebied is lokaal sterk verschillend. Sonderingen wezen op geroerde grond tot de - 0.60mMV á -0.80mMV langs de Lierseweg. De aanwezigheid van bewaarde sporen onder deze diepte kan echter niet worden uitgesloten. Verder werd bij aanleg van het bestaande magazijn nog grond geroerd tot op ongekende diepte. Het overige deel van het studiegebied bleef echter gespaard van deze verstoring en ligt er sinds de 16e eeuw onbebouwd bij.

Tegenover deze lokaal variërende bewaringstoestand staat echter de unieke locatie van het studiegebied net buiten de 14e-eeuwse Zandpoort, één van de belangrijke toegangspoorten tot de stad Herentals. Het perceel kan ons essentiële informatie geven over de vroege stadsontwikkeling van Herentals tijdens de Karolingische periode (het perceel ligt op 500m van de vermoedelijke Karolingische kern) evenals de bloei van de stad vanaf de volle middeleeuwen. Daarnaast is het perceel belangrijk voor het verstaan van de evolutie van de stadsomwallingen vanaf de 14^e eeuw alsook de *extra muros* activiteiten die plaatsvonden.

Ondanks dit groot archeologisch potentieel kan de aan- of afwezigheid van archeologische sporen niet met zekerheid worden vastgesteld. Daarom achten wij een verder onderzoek noodzakelijk.

5.3 SAMENVATTING VOOR EEN NIET-GESPECIALISEERD PUBLIEK

Naar aanleiding van infrastructuurwerken ter hoogte van de Lierseweg te Herentals, werd door ABO NV in opdracht van de bouwheer een archeologienota opgemaakt. Deze nota moest vaststellen in hoeverre het onderzoeksgebied aan de Lierseweg een archeologisch potentieel in zich draagt en in welke mate het archeologisch archief in gevaar is door de geplande werken.

Historisch en toponymisch onderzoek wijst er op dat de streek vanaf de Frankische periode werd geëxploiteerd. Iets later komt het gebied in handen van de Kanunnikessen van Bergen die er een parochie stichten ter hoogte van de huidige Sint-Waldetrudiskerk. Begin 13^e eeuw worden deze bewoningskern samengevoegd met een jongere kern ten noorden van de Nete tot de stad Herentals. Handel en lakennijverheid zorgen voor een enorme bloei. De meeste archeologische sporen komen dan ook uit deze periode. Het gaat om meldingen van bewoningssporen uit volle en late middeleeuwen tot recente tijden.

Onderzoek wijst uit dat het studiegebied net buiten de stadswallen van de bloeiende stad kwam te liggen toen deze werden opgericht in de 14^e eeuw. Ondanks versterking door recente bebouwing blijkt het bodemarchief toch deels te zijn bewaard. Gevolg hiervan is dat het studiegebied een unieke inkijk kan geven op hoe de ontwikkeling van het middeleeuwse Herentals zich vertaalde in de gebieden net buiten zijn stadsmuren. Dit maakt dat een verder onderzoek onontbeerlijk is.

5.4 SAMENVATTING VOOR EEN GESPECIALISEERD PUBLIEK

Uit bureauonderzoek kwam naar voren dat het studiegebied een archeologisch potentieel heeft voor sporen uit het neolithicum tot en met de nieuwe tijd met een zwaartepunt tijdens de vroege, volle en late middeleeuwen. De CAI-meldingen bestaan voornamelijk uit vol- en laatmiddeleeuwse bewoningssporen. Voor de vroegmiddeleeuwse bewoning zijn we volledig aangewezen op historische bronnen.

De natuurlijke bodems in de regio van het studiegebied bestonden uit zand met wisselend gunstig waterregime. Ze werden lokaal sterk verbeterd door het opvoeren van plaggen. Of dergelijk plaggenbodems ook ter hoogte van het studiegebied voorkomen, is niet gekend.

Meldingen uit de pré-romeinse perioden ontbreken volledig. Voor wat betreft het Paleolithicum en neolithicum is dit *legio* gezien de quartairgeologie zich niet leent tot *in situ* bewaring van deze sites. De poore representatie van metaaltijden en Romeinse tijd heeft waarschijnlijk deels met de lage bevolkingsdichtheid in de streek te maken net als het gebrek aan onderzoek.

Historisch en toponymisch onderzoek wijst er op dat vanaf de streek vanaf de Frankische periode werd geëxploiteerd. Iets later komt het gebied in handen van de Kanunnikessen van Bergen die er een parochie stichten ter hoogte van de huidige Sint-Waldetrudiskerk. Begin 13^e eeuw worden deze bewoningskern samengevoegd met een jongere kern ten noorden van de Nete tot de stad Herentals. Handel en lakennijverheid zorgen voor een enorme bloei. De meeste archeologische sporen komen dan ook uit deze periode. Het gaat om meldingen van bewoningssporen uit volle en late middeleeuwen tot recente tijden.

Binnen de ruimtelijk ontwikkeling van de stad Herentals neemt het studiegebied een unieke positie in net buiten de 14^e-eeuwse Zandpoort. Ondanks de variabele bewaring van het bodemarchief –een deel van het terrein werd recent bebouwd- kan het terrein ons unieke informatie leveren over de *extra muros* evoluties die gepaard gingen met de groei van een middeleeuwse stad in het algemeen en de stad Herentals in het bijzonder.

6 KWALITEITSCONTROLE EN ONDERTEKENING

Naam	Functie	Handtekening	Datum
Didier Reyns	Director		17 maart 2017
Patrick Hambach	Director		17 maart 2017
Tim Moerenhout	Business Unit Manager		17 maart 2017
Jan Coenaerts	Archeoloog/ Kwaliteitsverantwoordelijke		17 maart 2017

7 BIBLIOGRAFIE

7.1 LITERAIRE BRONNEN

CadGIS 2016: Kadasterkaarten [online], http://ccff-test1.minfin.be/cadgisweb/?local=nl_BE (geraadpleegd op 26 september 2016).

Cartesius 2016: Topografische kaart 1933/1883 [online], <http://cartesius.be/geoportal/catalog/search/resource/details.page?uuid=%7BBDE85A1A-9065-4DD4-94DB-6B7E8ECCCE9D%7D> (geraadpleegd op 26 september 2016)

Crombé Ph. 2006: Van Toendrajager tot jager-visser-boer. *Belgische tijdschrift voor geografie*, 2006, 3, p. 295-306.

Geoportaal onroerend Erfgoed: Centraal Archeologische Inventaris [online], geo.onroenderfgoed.be (geraadpleegd 13/10/2016)

Geopunt Vlaanderen 2016: Basiskaarten (orthofoto's 1971/2015; GRB, topografische kaart (klassieke reeks)) [Online], <http://www.geopunt.be/kaart> (geraadpleegd op 26 september 2016).

Geopunt Vlaanderen 2016: Historische kaarten (Ferraris, Atlas van Buurtwegen, Vandermaelen, Popp) [Online], <http://www.geopunt.be/kaart> (geraadpleegd op 26 september 2016).

Geopunt Vlaanderen 2016: Bodemkaarten (Bodemtypes, Bodemgebruik, Bodemerosie, WRB Soil Units, Tertiaire formaties, Quartaire formaties) [Online], <http://www.geopunt.be/kaart> (geraadpleegd op 26 september 2016).

Inventaris Onroerend Erfgoed: Inventaris bouwkundig erfgoed [online], <https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten/120649> (geraadpleegd 13/10/2016).

Nationaal Geografisch Instituut (NGI): Topografische kaart (1:10.000), [Online], www.ngi.be (geraadpleegd op 26 september 2016).

Van Ranst E & Sys C., 2000, Eenduidige legende voor de digitale bodemkaarten van Vlaanderen (Schaal 1:20 000), Gent: Laboratorium voor bodemkunde, Universiteit Gent.

8 BIJLAGEN

